

Сергієнко В. Л.

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ
PRIDE I NOBILITY В БРИТАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

У статті йдеться про теоретичне обґрунтування процесу ідентифікації лінгвокультурних концептів PRIDE i NOBILITY. У межах наукових розвідок теоретичного характеру умотивовано наявність лінгвокультурного потенціалу концептів PRIDE i NOBILITY як ментальних сутностей, досліджуваних на матеріалі англійської художньої прози на зламі XIX – XX століть.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, британська мовна картина світу, номінативне поле, мовна та національна свідомість, художній континуум.

Сергиенко В. Л. Теоретические основы идентификации лингвокультурных концептов PRIDE и NOBILITY в британской языковой картине мира – Статья.

Статья посвящена теоретическому обоснованию процесса идентификации лингвокультурных концептов PRIDE и NOBILITY. Наличие лингвокультурного потенциала указанных концептов как ментальных сущностей, исследуемых на материале английской художественной прозы рубежа XIX – XX вв., обосновано научными исследованиями теоретического характера.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, британская языковая картина мира, номинативное поле, языковое и национальное сознание, художественный континуум.

Serhiyenko V. L. Theoretical basis of identification of linguocultural concepts PRIDE and NOBILITY in the British language worldview. – Article.

The article deals with theoretical justification of process of identification of linguocultural concepts PRIDE and NOBILITY. Certain theoretical scientific investigations prove availability of linguocultural potential of concepts PRIDE and NOBILITY as mental entities, studied within the English prose at the turn of the XIX – XX centuries.

Key words: linguocultural concept, British language worldview, nominative field, lingual and national identity, fiction continuum.

На сучасному етапі розвитку науки про мову розглянуте широке коло питань, які стосуються взаємозв'язку людини й мови в межах антропоцентричної парадигми знання. Увагу приділено вивченню будови мовної системи у зв'язку зі свідомістю людини, її культурою й духовним життям, універсальністю та специфікою мовленнєвої поведінки різних народів. Докладно розглядають поняття концепту, мовної, концептуальної та національної картин світу, мовної особистості, мовної свідомості. Ключовою й найбільш актуальною одиницею дослідження є концепт – ментальна сутність, елемент відображення духовної культури людей, глибини розуміння ними навколишнього світу, а також картини світу, вужче – національної картини світу, що відображає суспільні норми, погляди, цінності, схожі для більшості народів світу, але різні й особливі в кожному окремому етносі.

Ці питання та поняття розглянуто у фундаментальних працях із когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології (А. Вежицька, С. Воркачов, І. Голубовська, О. Городецька, Й. Зінкен, В. Іващенко, В. Карасик, А. Мартинюк, В. Маслова, В. Михайленко, А. Приходько, І. Шевченко та ін.); лінгвокультурології (М. Алефіренко, В. Буряковська, А. Головня, В. Карасик, В. Красних, В. Маслова та ін.); проблем опису мовної картини світу, національної картини світу (Дж. Андерхіл, Ю. Апресян, Ю. Караулов, Г. Колшанський та ін.); проблем відображення національної свідомості в семантиці мовних одиниць (К. Кернс, А. Киклевич, В. Крофт, О. Кубрякова, Л. Ліпка, Л. Мерфі, З. Попова, О. Селіванова та ін.).

Важливе місце серед досліджуваних концептів посідають ті, що позначають абстрактні поняття.

Останнім часом особливо великої популярності набули духовно-ціннісні концепти. Беручи до уваги національну своєрідність англійської картини світу й англійської мови у світлі процесів глобалізації виникає необхідність подальшого дослідження лінгвокультурних концептів. Такими є концепти PRIDE i NOBILITY, вербалізовані в британській мовній картині світу на зламі XIX – XX століть, які в цьому часовому відтинку досі не вивчалися когнітологами та лінгвокультурологами.

Об'єктом дослідження є концепти PRIDE i NOBILITY в англійській художній прозі на зламі XIX – XX століть.

Мета дослідження – здійснити теоретичне обґрунтування лінгвокультурного потенціалу концептів PRIDE i NOBILITY як ментальних сутностей на матеріалі англійської художньої прози на зламі XIX – XX століть.

Завдання дослідження полягає у висвітленні теоретичних засад ідентифікації лінгвокультурних концептів PRIDE i NOBILITY на тлі зазначеного художнього текстового континууму.

Розгляд такої складної ментальної одиниці, як концепт, дає змогу науковцям виявити його багатогранність і багатоманітність щоразу із застосуванням нових підходів. Наукове осмислення цього терміна відобразилося в лінгвокультурологічному, психолінгвістичному, лінгвофілософському, лінгвокогнітологічному й інших напрямках науки про мову, що підтверджено доробками вчених у галузях філософії, культурології й лінгвістики (Е. Канта, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Н. Хомського), зокрема сучасних (М. Алефіренка, С. Воркачова, І. Голубовської, В. Іващенко, В. Карасика, А. Мартинюк, В. Ніко-

нової, З. Попової, А. Приходька, О. Селіванової, Г. Слишкіна, Ю. Степанова, Й. Стерніна, О. Шмєльова та ін.). Це зробило можливим виявлення його історичної еволюції, а також набуття нових характерних ознак.

У плані вмісту лінгвокультурного концепту обґрунтованим є виділення сем, які утворюють його прототипну поняттєву основу та сем етнокультурно й лінгвокультурно специфічних, пов'язаних із ментальністю носіїв мови чи менталітетом національної мовної особистості. Якщо представлення концепту як низки семантичних одиниць дає змогу утворити певну концептуальну ділянку чи область, що співвідноситься з ментальністю (способом бачення світу), то етноспецифічні концепти, які формують цю ділянку чи область, відображають когнітивні й поведінкові стереотипи нації. Дослідження національно-культурної специфіки британської мовної картини світу проходить через вміст її культурно значущих концептів, до яких входять і *PRIDE / ГОРДИСТЬ*, і *NOBILITY / ШЛЯХЕТНІСТЬ*.

Концепт є утворенням, що відображається в індивідуальній чи колективній свідомості, а значить, особливому способі мислення, і, відображений у культурі, може одночасно бути об'єктом лінгвокультурної й когнітивної наук. Це термін, який слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відбиває знання та досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, концептуальної системи й ментального лексикону (*lingua mentalis*), усієї картини світу, представленої в людській психіці [12, с. 90–93]. Подане визначення спрямоване на показ сутнісних особливостей концептів, що важливі з погляду когнітивного підходу до їхнього аналізу й аналізу картини світу, яку вони наповнюють.

Взаємозв'язок мови зі свідомістю людини, її культурою й духовним життям, універсальністю та специфікою мовленнєвої поведінки різних народів передбачає уточнення поняття лінгвокультурного концепту в сучасній когнітивній лінгвістиці загалом і когнітивній ономазіології зокрема. Для виявлення етнокультурної специфіки концепт використовується як одиниця колективної свідомості, що має мовне вираження. Визначаємо поняття *лінгвокультурного концепту* як мисленнєвої одиниці ментальності, елемента культури, що містить знання про навколишній світ, досвід перебування в ньому, відображається в людській свідомості, розміщений у ній і має властивість мовної експлікації.

Свідомість і національне відчуття тісно пов'язані з мовою. Мови повинні вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, які ними розмовляють [6]. У кожної людини виникають свої неповторні асоціації образного мислення. Це пов'язано з існуванням так званих культурних смислів, семантичних наповнень кожного слова, що експлікують національну специфіку й лежать в основі етнічної свідомості.

Метод польового моделювання обрано для аналізу згаданих концептів з огляду на те, що номінативне поле – це сукупність елементів, які пов'язані структурно, мають семантичну спільність і можуть бути представлені різними частинами мови; у структурі поля виділяються ядерні та периферійні конститuentи [2, с. 5–6]. Ядро є центром концепту, його ім'ям слугує номінативна одиниця, центральний репрезентант концепту [3, с. 8].

У номінативних полях концептів *PRIDE* і *NOBILITY* ядро, а також частково ближню периферію становлять імена-лексеми (ближній периферії характерні лексеми *pride* і *nobility*, які мають смислові розбіжності); ближню периферію номінативного поля цих одиниць формують однокореневі слова, репрезентовані різними частинами мови, синоніми, ідіоматичні одиниці, які містять у своєму складі слово – репрезентант концепту, а також такі одиниці, що представлені іншими лексемами, які відповідають смислові концепту, словникові тлумачення лексем *pride* і *nobility*; зона дальньої периферії представлена сукупністю слів-асоціатів, а також інших непрямих номінацій, зокрема метафоричних висловлювань; крайню периферію утворюють синтаксичні конструкції, в яких смисл концептів відображається, але не об'єктивується відповідними лексемами.

Нерівномірною концептуалізацією різних фрагментів дійсності має високу номінативну щільність. Польове моделювання вербалізованої структури концептів *PRIDE* і *NOBILITY* уможливлює структурну побудову значень лексем, які представлені як прямими значеннями, так і засобами вторинної номінації.

Змістове наповнення лінгвокультурного концепту визначається його семантичним обсягом, який характеризується трьома складниками: поняттєвим, образним і значеннєвим, що містять його ознаки й дефініції, фіксують когнітивну сутність концепту. Так він підтримується в мовній свідомості й таким способом визначаються етимологічні й асоціативні характеристики його імені [4, с. 7].

Лінгвокультурний підхід до розгляду концептів *PRIDE* і *NOBILITY* забезпечує можливість виокремлення їхнього поняттєвого, ціннісного та символічно-образного складників. Актуалізація національних смислів у семантиці мовних одиниць знаходить своє відображення в сегментах і елементах номінативного поля концепту як його матеріальної оболонки.

У нашому дослідженні додаткові семантичні компоненти значення, що формують ядро й ближню периферію, репрезентують поняттєвий складник. Ціннісний і образно-символьний складники представлені семантичним наповненням репрезентантів усіх частин номінативного поля: ядра, ближньої, дальньої й крайньої периферій. Реалізація семантичних компонентів номінантів-вербалізаторів *PRIDE* і *NOBILITY* в контексті художніх творів на рубежі XIX – XX століть характеризується

ся ієрархічною побудовою. Усі номінанти лінгвокультурних концептів у номінативних полях формують лексико-семантичні поля. Їм підпорядковані субполя, що виокремлені за певним семантичним уточненням. До кожного субполя входять окремі концептуальні ознаки вербалізаторів, об'єктивовані контекстуально.

Важливим чинником становлення досліджуваних концептів у британській концептуальній картині світу стали складні соціально-політичні умови. Вони вплинули передусім на розвиток британської національної свідомості. Історично склалося так, що носіями британської мови й культури стали не тільки корінні жителі острова, але й емігранти з інших країн, серед яких численними стали спільноти тих народів, які входили до колоній Британської імперії. Правління королеви Вікторії мало значний вплив на розквіт цієї держави в XIX столітті [9, с. 420]. Позиції країни на політичній арені зміцнилися завдяки світовій торгівлі, розвитку промисловості, сфери послуг і міцній банківській системі. Через те, що на вершині політичної арени з'являється буржуазія, яка понад усе цінує родину й дім, важливим чинником для людей середнього класу стає ім'я родини [1, с. 7].

Статус, який із соціологічного погляду асоціюється з поняттям соціальної ролі, закладав фундамент свідомості носіїв англійської мови та культури, що відобразилося на тривалому процесі формування концептуальної картини світу й багатьох лінгвокультурних концептів, зокрема концепту *NOBILITY*. Статусна позиція будь-якого індивіда залежить від кількості привілеїв і рівня престижу, які надаються відповідно до ієрархічної ранговості [7].

Формуванню актуальних ціннісних концептів, серед яких є й концепт *PRIDE*, сприяло довготривале возз'єднання єдиної британської нації й усвідомлення нею себе самої. Британці надзвичайно пишаються своєю багатою воєнною історією, визначними людьми й навіть деякими оригінальними

рисами свого характеру (наприклад, тонким англійським гумором) [8; с. 11].

Художній текст є контейнером знаків, який переміщує мовні знаки різних типів у просторі й часі, тому для кращого розуміння та сприйняття читати текст потрібно не тільки як цілісну вищу одиницю синтаксичного рівня, але й як об'єкт, що містить сукупність концептів культури, які виражені різною кількістю лексем і семем [5, с. 49; 5, с. 51].

Художня література є одним із джерел експлікації національної ідентичності, яка характеризується психологічно зумовленою відокремленістю мовної спільноти та її індивідів. Це дозволяє авторові художнього твору показати національні особливості мовної спільноти, культурну спадщину нації й ідентифікацію її окремих представників [10, с. 4]. У текстах художньої літератури відображається історична специфічність конкретної епохи, відтворюється національна картина світу.

У межах розгляду теоретичних основ ідентифікації лінгвокультурного потенціалу концептів *PRIDE* і *NOBILITY* взято до уваги лінгвокультурологічний вимір британської мовної картини світу, взаємопов'язаність смислу, знака й значення в процесі формування й акумуляції культурної інформації; застосування методу польового моделювання для виявлення семантичного наповнення номінатив-вербалізаторів концептів і експлікації національних смислів у семантиці мовних одиниць; дослідження становлення національної концептосфери британців в історико-культурному ракурсі; визначення ролі етномовної свідомості в процесі концептуалізації світу та визначення поняття художнього твору, який є контейнером одиниць мовного представлення лінгвокультурного обсягу згаданих концептів. Це уможливорює здійснення практичної частини наукових розвідок вербальної експлікації лінгвокультурних концептів *PRIDE* і *NOBILITY* в британській мовній картині світу на матеріалі художньої прози на рубежі XIX – XX століть.

Література

1. Рокаш О. На межі століть : англійська література кінця XIX – початку XX ст. : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] : у 2 т. Т. 1. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 730 с.
2. Вердиева З. Семантические поля в современном английском : [учеб. пособие] / З. Вердиева. – М. : Высш. шк., 1986. – 118 с.
3. Воркачев С. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – 2003. – Вып. 24. – С. 5–12.
4. Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
5. Попова З. Семиотические аспекты когнитивной лингвистики / З. Попова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 2 (008). – С. 45–52.
6. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация / С. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
7. Тернер Б. Статус / Б. Тернер // Status. Open University, Milton Keynes, 1988. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socnet.narod.ru/library/authors/lyin/hrest/turner.htm>.
8. Britannia. Feeling of National Consciousness [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.aboutbritain.narod.ru/feel.html>.
9. Krishan K. English and French National Identity : Comparisons and Contrasts / Kumar Krishan // Themed Section on Varieties of Britishness : Nations and Nationalism. – University of Virginia, 2006. – 12 (3) – P. 413–432.
10. Smith A. "Set in the Silver Sea": English National Identity and European Integration / Anthony Smith // National Identity and Euroscepticism : A Comparison Between France and the United Kingdom. – Centre for the Study of Democratic Government : Oxford University, 2005. – 13 May. – P. 1–14.
11. We are the ENGLISH. Famous Battles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wearetheenglish.com/battles.html>.
12. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. Кубрякова, В. Демьянков, Ю. Панкрац, Л. Лузина. – М. : Филолог. факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 248 с.